

РММ «Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы» 6D040400 – «Дәстүрлі музыкалық өнер» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған Ержан Ерболатович Жаменкеевтің «Қазақтың домбыра дәстүріндегі күлкі мәдениеті» атты диссертациясына бейресми рецензенттің

СЫН-ПІКІРІ

1. Зерттеу тақырыбының өзектілігі және оның ғылыми және жалпы мемлекеттік бағдарламалармен байланыстылығы:

Ойлау қабілетіне ие қай жаратылыс болсын, оған белгілі бір дәрежеде эмоциялық көңіл-күй және оның анық белгілері тән. Бұл құбылыс саналық даму сатысының ең биігінде тұрған адамзат баласының бойында сөйлеу дағдысы пайда болғанға дейін-ақ қалыптасқаны еш дау тудырмайды. Сондай эмоцияның бірі әзіл-қалжың адамзат баласы топ болып өмір сүруге дағдыланған, бір-бірімен сөз арқылы ақпарат алыса алатын алғашқы қауымдық құрылыс кезінде қалыптасса, мимикамен, іс-қимыл, ишарамен күлдірудің түп төркіні одан көп ілгеріде, алғашқы адамдардың аң-құс, жан-жануарлардың қимылына еліктеп, соларды қайталау машығында жатыр.

Қазақ фольклорының барлық жанрларында кездесетін әзіл-қалжың элементтерінен дәстүрлі күй өнері де қалыс қалмаған. Ендеше, ерте дәуірден бүгінге жеткен күйлеріміздің орындалу элементтерін пайдалана отырып, домбырашыларымыздың шеберлігін арттыру, оның эстетикалық мән-маңызын ашып дәйектеу өзекті мәселе.

Ықылым заманнан бері адамзаттың даму эволюциясына сай өмірдің сан саласындағы бәсекелестіктің өнердегі көрінісі әлі нақтыланған жоқ. Өнер, соның ішінде күй өнері өзінің даму үдерісінде қандай өзгеріске ұшырады деген мәселе де әлі шешімін таппаған қалпы келе жатыр.

Кез келген күй тек саздан ғана тұрмайтыны, оның қалай пайда болғаны туралы вербальдық сыңары – аңыз, әңгімелердің де қоса-қабат жүретіні осы уақытқа дейінгі ғылыми еңбектерде дәлелденген. Тағы бір іргелі мәселе ол – әзіл күйлер. Сөз жоқ, әзіл күйлер күй жанрының қомақты саласы болып табылады. Диссертациялық жұмыста әзіл күйлер күй тартыс шеберлік бөлімінің кульминациясы кезінде пайда болатыны дәлелденіп, күйлердің музыкалық құрылымы мен семантикалық белгілеріне дұрыс анықтама берілген.

Ержан Жаменкеевтің зерттеу жұмысында тақырыптың өзектілігі дәлелді баяндалып, диссертацияда көтерілген мәселелерді нақты шешуде қойылған мақсат-міндеттері айқын көрсетілген, оларды шешу нәтижесінде алынған ғылыми жаңалықтар, қорғауға ұсынылып отырған тұжырымдар нақты берілген. Зерттеу жұмысы қазіргі дәстүрлі музыкалық өнер саласының сұранысынан туындықтан ғылыми және жалпы мемлекеттік бағдарламалардың талаптарына толығымен сәйкес келеді.

2. Диссертацияға қойылатын талаптар шеңберіндегі ғылыми нәтижелері:

Диссертация жұмысының құрылымы кіріспеден, үш тараудан, қорытындыдан, қосымша бөлімнен тұрады. Зерттеу жұмысының соңында пайдаланылған әдебиеттер тізімі мен қосымшалар бөлімі беріліп, зерттеу барысында пайдаланылған және жаңа табылған материалдардың ноталық жазбалары көрсетілген, сондай-ақ компьютермен терілген мәтіннен және ноталық жазбалардан құралған.

Диссертацияның «Қазақ халқының мәдени этнокөркемдік және болмыс жүйесіндегі күлкі» атты бірінші тарауында әзіл күйлердің ұлттық мұра ретіндегі көркемдік-тілдік жүйесі, тарихи деректік маңызы мен халық болмысының айғақтық мәні ғылыми тұрғыда сараланған. Сонымен қатар күлкі мен оның мәдениетке, әдепке қатысты тұстары түркі және еуропа мәдениетімен салыстырылып қарастырылған.

Келесі «Домбыра дәстүріндегі әзіл күйлер тізбегінің типологиясы» атты екінші тарауда әзілге құрылған күйлердің аңызы мен орындалу ерекшеліктерін жүйелі түрде талдау мақсатында олардың аңызына, тақырыбына, құрылымына, музыкалық мәтіні мен орындалуына қарай «әзіл күйлер және құрылымы күрделі, құрамында әзілдің элементтері кездесетін көпсарынды күйлер» деп екі саланың арасын ашып көрсеткен. Әзіл күйлерді орындалу әдебіне қарай: 1) салиқалы әзіл күйлер; 2) емеурін әзіл күйлер; 3) бейәдеп күйлер (бәдік, арсыз, дөрекі, есер) деп үшке бөлген. Олардың әр қайсысының ерекшелігіне орай халық күйлері мен бүгінгі күйші-композиторлардың күйлерінен мысалдар беріп, байыпты талдау жүргізген. Ең маңыздысы – күйлердің аңыз-әңгімесінің сюжеттілігі мен құрылымды болатынына, күйдің әзілді болуы кей жағдайда орындаушының шешендігіне де байланысты болатынын көрсеткен.

«Домбыра дәстүріндегі әзіл күйлердің семантикалық белгілері» атты үшінші тарауда әзіл күйлердің тәжірибе тұрғысында анықтауыш белгілері айқындалып көрсетілген. Қазақстандағы барлық күйшілік мектептердің әзіл күйлеріне музыкалық және орындаушылық талдау жасалған. Әзіл күйлердің ырғақтық, қағыс ерекшеліктерін айқындай келе әзіл күйлерге тән музыкалық-тілдік қасиеттерді анықтаған.

3. Ізденуші диссертациясында тұжырымдалған әрбір нәтиженің, тұжырымдары мен қорытындыларының негізделуі және шынайылық дәрежесі.

Ержан Жәмекеевтің зерттеу жұмысының теориялық тұжырымдары отандық ғалымдардың ой-пікірлері мен тұжырымдары арқылы негізделген. Атап айтқанда Б. Аманов, А. Сейдімбек, П. Шегебаев, Т. Әсемқұлов, Б. Жүсіпов, Б. Мүптекеев, т. б. ғалымдардың еңбектерін басшылыққа алған. Жұмыста тақырыпқа қатысты теориялық еңбектер толық қамтылған. Ізденушінің зерттеуінде әртүрлі деңгейдегі теориялық еңбектерді пайдаланғандығы, зерттеу материалына Т. Мерғалиев, А. Жаңбыршин, Б. Ысқақов, А. Тоқтаған, Ж. Жүзбаев, Д. Бекенов, Қ. Сайжанов,

Е. Нұрымбетов, т. б. басылған қазақтың әзіл күйлеріне қатысты еңбектерін іріктеліп алып, Құрманғазы атындағы ҚҰК-ның фольклорлық зертханасы және күй зерттеушілерінің мұрағатынан аңызы мен орындалуын зерттеуі диссертацияның негізделу және шынайылық дәрежесін растайды.

4. Ізденушінің диссертациясында тұжырымдалған әрбір ғылыми нәтиже (қағидасы) мен қорытындының жаңашылдық деңгейі.

Ержан Жаменкеевтің «Қазақтың домбыра дәстүріндегі күлкі мәдениеті» атты диссертациялық зерттеу жұмысы төмендегідей ғылыми жаңалықтарымен ерекшеленеді:

- Қазақтың күй өнеріндегі бәдік, арсыз, есер деп аталған әзілдің ұлттық ерекшеліктерін құрайтын жанрлық топтары (жаңылтпаш, бәдік, қалмақ-құмық күйлері) жүйелі түрде ұсынылған.

- Домбыра дәстүріндегі әзілдің көркем тәсілдері саз өнерінің тұтас көркем құбылысы ретінде орынды талданған.

- Домбыра бұрауымен сабақтас музыкалық әзілдің орындалуына тың сипаттама берілген,

- Әзіл күйлерге тән музыкалық төл ұғымдардың жаңаша анықтамалары көрсетілген.

- Әзілді күйлердің мәдениетте тұтас көркем құбылыс ретінде орны айқындалған.

5. Алынған нәтижелердің тәжірибелік және теориялық маңыздылығы.

Ержан Жаменкеевтің «Қазақтың домбыра дәстүріндегі күлкі мәдениеті» атты диссертациясы теориялық тұрғыда дәстүрлі музыкалық өнерге өзіндік үлес қосады деп ойлаймыз. Зерттеу нәтижесінде қол жеткізген тұжырымдар мен түйіндер және қорытындыларды дәстүрлі музыкалық әзілді насихаттауда мәдени іс-шаралар мен жобаларға қолдануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, болашақта күй зерттеу саласында «Әзіл күйлер» деген атаумен ғылыми негізделген күйлер категориясын ғылыми айналымға енгізуге осы зерттеу жұмыс мұрындық бола алады.

Аталған диссертацияның зерттеу нәтижелері күй сайыстарында немесе күйге арналған арнайы жобаларда тартыс өнерін дәстүрлі талаптармен қайта жаңғыртып, бәсекеге әзіл күйлерді қоса отырып «Күй тартыс» өнерін жүйелі жандандыруға мүмкіндік береді.

6. Диссертацияның негізгі қағидасының, нәтижесінің тұжырымдары мен қорытындыларының жариялануының жеткіліктілігіне растама.

Зерттеу жұмысының негізгі ғылыми нәтижелері мен қорытындылары бойынша отандық және шетелдік басылымдарда, халықаралық ғылыми-теориялық және тәжірибелік конференцияларда 7 ғылыми мақала жарияланған. Оның ішінде Скопус (Scopus) мәліметтер базасында 2 мақала.

Сонымен қатар, Варшава университетінің 200 жылдық мерейтойы аясында семинар өткізілген. 2016–2017 жылдары Қытай мемлекеті Пекин консерваториясында 2 мәрте лекция-концерт берілген. Құрманғазы атындағы

ҚҰК-ның домбыра кафедрасының кеңейтілген отырысында (11. 06. 2018) «Қазақтың домбыра дәстүріндегі күлкі мәдениеті» атты диссертация мәтіні бірнеше рет талқыланып, қорғауға жолдама берілген.

7. Диссертация мазмұнындағы және рәсімделуіндегі кемшіліктер мен ұсыныстар.

Зерттеу жұмысының ғылыми құндылығын бағалай келе, бірқатар ескертулер мен ұсыныстар айтқымыз келеді.

1. Әрбір бөлімдегі тараушадан кейін нақты тұжырым берілсе зерттеу жұмысының ғылыми құндылығы арта түсер еді.

2. Ізденуші әзіл күйлердің ырғақтық, қағыс ерекшеліктерін айқындай келіп, әзіл күйлерге тән музыкалық-тілдік қасиеттерді анықтаған. Орындаушының актерлық ойыны мен шеберлігіндегі әзілдің белгілерін жеке қарастырған. Осы орайда, орындаушы бір күйді әртүрлі аудиторияда қалай орындайтындығы туралы бақылау жүргізсе, зерттеу жан-жақты толығырақ түсер еді.

3. Диссертацияда кейбір сілтемелердің дәйектік негізі әлсіз болғандықтан, кейбір айтылған ойды нақтылай түспейді, соның салдарынан ізденушінің пікірі шашыраңқы сияқты сезіледі. Зерттеуші ұстанымын, мүмкіндігінше, өз пікірімен дәлелдесе дұрыс болар еді.

4. Диссертациялық жұмыста мысалдарға, аңыз, әңгімелерге көбірек орын берген. Оның орнына ғылыми-теориялық тұжырымдар келтірсе жөн болар еді.

5. Диссертацияда орфографиялық қателер, техникалық кемшіліктер кездеседі.

Зерттеуші өзінің алдына қойған мақсатына жеткен, қорғауға ұсынылатын негізгі тұжырымдарын, теориялық топшылауларын жүйелі түрде баяндап шыққан. Сондықтан көрсетілген ескертпелер мен ұсыныстар жұмыстың құндылығына нұқсан келтіре алмайды.

8. Диссертация мазмұнының Ғылыми дәреже беру ережелерінің талаптарына сәйкестігі.

6D040400 – «Дәстүрлі музыкалық өнер» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған Ержан Ерболатович Жаменкеевтің «Қазақтың домбыра дәстүріндегі күлкі мәдениеті» атты диссертациялық жұмысының ғылыми құндылығы жоғары, практикалық маңызы айқын.

Диссертация жұмысы Қазақстан Республикасы білім және ғылым саласындағы қадағалау және аттестаттау комитетінің талаптарына сай келетін зерттеу деп бағалай келе, ізденуші Ержан Ерболатович Жаменкеев 6D040400 – «Дәстүрлі музыкалық өнер» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін беруге лайық деп санаймыз.

Филология ғылымдарының
кандидаты, доцент, «Алатау»
дәстүрлі өнер театрының директоры

Б. Жусупов